BOJXONA TO'LOVLARINI ELEKTRONLASHTIRISHNING TA'MINOT ZANJIRI BARQARORLIGIGA TA'SIRI

AKBARALIYEVA SITORA
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK-MOLIYA AKADEMIYASINING MAGSTRATURA TINGLOVCHISI
E-MAIL:akbaraliyevas571@gmail.com
F- Telefon:+998948465545
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22863801

ANNOTATSIYA: Ushbu tezisda bojxona to'lovlarini elektronlashtirishning ta'minot zanjiri xavfsizligiga qanday ta'sir qilishi haqida qisqacha tadqiqot olib boriladi. Tadqiqot davomida bojxona to'lovlarini elektron tarzda amalga oshirish va elektron bojxona yuk deklaratsiyasini joriy qilish hamda ushbu o'zgarishlar yuklarning tez rasmiylashtiruvi ,to'lovlarning shaffofligi va doimiyligiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning amaliy bazasi O'zbekiston respublikasi bojxona qo'mitasida o'talgan amaliyot davomida olib borilgan kuzativlarga tayanadi. Tahlil natijasida elektron to'lovlar inson omilini kamaytirish,ortiqcha vaqt yo'qotish hamda to'lovni tezkor tasdiqlash imkonini berdi.Bundan tashqari texnik uzilishlar,ma'lumotlarning bir-biriga to'g'ri kelmasligi,tizimlararo integratsiya va axborot xavsizligi bilan bog'liq risklar mavjud. Mazkur risklarni kamaytirish uchun zaxira aloqa tizimlari,avtomatik yuboriladigan turli xabarnomalar,ma'lumotlarni qaytadan tekshirish va operatsion kuzatuvlar mexanizmlarini rivojlantirish taklif etildi.

Kalit so'zlar:bojxona to'lovlari,elektron bojxona,ta'minot zanjiri,barqarorlik,deklaratsiya,texnik uzilishlar,operatsion kuzatuvlar.

Kirish

Global savdo sharoitida tovarlarning chegaradan tez, xavfsiz va prognoz qilinadigan tarzda o'tishi ta'minot zanjiri samaradorligining muhim shartlaridan biridir. Ta'minot zanjiridagi bojxona rasmiylashtiruvi kechikishi transport xarajatlarining oshishi, omborlarda tovar turib qolishi, ishlab chiqarish rejasining buzilishi va yakuniy iste'molchiga yetkazib berish muddatining cho'zilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli bojxona jarayonlarini raqamlashtirish nafaqat davlat xizmatlarini modernizatsiya qilish, balki ta'minot zanjiri barqarorligini ta'minlash vositasi sifatida ham muhimdir.

O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining rasmiy qonun qoidalariga ko'ra, tovarlarni bojxona chegarasi orqali olib o'tishda bojxona boji, qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i va bojxona yig'imlari undiriladi.Ushbu to'lovlarni elektron shaklda hisoblash va amalga oshirish rasmiylashtirish jarayonining tezkorligi hamda ishonchliligini oshirishi mumkin. Biroq raqamli tizimning samaradorligi faqat elektron to'lov imkoniyatining mavjudligi bilan emas, balki deklaratsiya, to'lov, nazorat va yukni chiqarish jarayonlarining o'zaro integratsiyalashganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi:bojxona to'lovlarini elektronlashtirishning ta'minot zanjiri barqarorligiga ta'sirini aniqlash hamda mavjud texnik va operatsion risklarni kamaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli yondashuv, kuzatuv, jarayonlarni tavsiflash, taqqoslash va risklarni tasniflash usullaridan foydalanildi. Amaliy ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasida bir oy davomida o'talgan amaliyot davomidagi bevosita kuzatuvlari, bojxona organlarining ochiq rasmiy ma'lumotlari hamda ilmiy adabiyotlar asosida shakllantirildi. Tadqiqot doirasida elektron to'lov jarayoni ta'minot zanjirining quyidagi bosqichlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqildi: deklaratsiyani shakllantirish, to'lov summasini aniqlash, to'lovni amalga oshirish, to'lovni tasdiqlash, bojxona nazorati va tovarni chiqarish.

Asosiy tahlil va natijalar

Elektron bojxona to'lovlarining birinchi muhim afzalligi — jarayonning tezlashishi va to'lov holatining elektron qayd etilishidir. Qog'oz hujjatlar bilan ishlash kamayganda ma'lumotlarni qayta kiritish zarurati qisqaradi. Bu esa to'lov ma'lumotlarining yo'qolishi yoki hujjatlar o'rtasidagi tafovutlar yuzaga kelish ehtimolini kamaytiradi. Bundan tashqari, elektron iz qoldirilishi to'lov jarayonini kuzatish, mas'ul bosqichni aniqlash va keyinchalik audit o'tkazish imkonini yaxshilaydi.

Ikkinchi afzallik — bojxona rasmiylashtiruvi jarayonining ta'minot zanjiridagi boshqa ishtirokchilar bilan muvofiqlashishidir. Elektron deklaratsiya va to'lov ma'lumotlari o'z vaqtida tasdiqlansa, tashuvchi, bojxona brokeri, ombor operatori va import qiluvchi o'rtasidagi axborot almashinuvi tezlashadi. Natijada yukning chegarada yoki bojxona omborida ortiqcha turib qolishi kamayishi mumkin. Bu holat,tez buziladigan mahsulotlar, ishlab chiqarish uchun zarur xomashyo va muddatli yetkazib berish shartnomalari uchun katta ahamiyatga ega.

O'zbekiston bojxona tizimida elektron bojxona yuk deklaratsiyasi va unga tuzatish kiritish shakllari qo'llaniladi. Bojxona qo'mitasi ma'lumotida elektron BYUD va BDT shakllari tegishli normativ hujjatlar asosida tasdiqlangani qayd etilgan.Bu jarayon bojxona rasmiylashtiruvida hujjat aylanishini standartlashtirish va ma'lumotlarni yagona shaklda qabul qilish uchun muhim asos yaratadi. Amaliyot davomida kuzatilgan holatlar shuni ko'rsatdiki, elektron to'lov tizimlari jarayonni soddalashtirgani bilan,ularning barqarorligi,xavfsizligi texnik infratuzilmaga bevosita bog'liq. Tizimda vaqtinchalik uzilish yuz berganda to'lov amalga oshirilgan bo'lsa ham, uning bojxona axborot tizimida aks etishi kechikishi mumkin. Bunday vaziyatda yukni chiqarish jarayoni to'xtab qoladi. Natijada ta'minot zanjirida vaqt, transport va saqlash xarajatlari ortadi.

Elektron tizimlarda yana bir risk — deklaratsiya, to'lov topshirig'i va yuk haqidagi ma'lumotlarning o'zaro bir-biriga mos kelmasligidir. Tovar kodi, qiymati, miqdori yoki to'lovchi ma'lumotlaridagi xato avtomatik tekshiruvdan o'tmasligi yoki qo'shimcha aniqlashtirishni talab qilishi mumkin. Shu sababli elektronlashtirish inson omilini butunlay yo'q qilmaydi,u inson ishtirokini yangi bosqichga, ya'ni ma'lumotlarni to'g'ri kiritish va nazorat qilish vazifasiga o'tkazadi.

Bojxona to'lovlarini elektronlashtirish bilan bog'liq asosiy risklar va ularning ta'minot zanjiriga ta'siri.

Bojxona to'lovlari bilan bog'liq bir qancha risklar. Ulardan biri axborot tizimining vaqtincha ishlamasligi. Bu risk turi yukni o'z egasiga yetib borishini kechiktiradi. Natijada ortiqcha vaqt hamda ortiqcha xarajatni keltirib chiqaradi. Bu riskni bartaraf qilish uchun zaxira server va aloqa tizimlarini rivojlantirish kerak.

Ikkinchi risk-to'lov ma'lumotlaridagi xatolik. Bu hujjatlarda noto'g'ri ma'lumotni ko'rsatilishi va qaytadan ko'rib chiqishga sabab bo'ladi. Bu xavfni bartaraf etishning asosiy usullaridan biri avtomatik validatsiya hamda ikki bosqichli tekshiruv.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Uchunchi eng asosiy turlaridan biri-turli kiberxujum hodisalari,buning natijasida moliyaviy va operatsion zarar yuzaga keladi. Bunga chora sifatida autentifikatsiya,login parollar qo'yish va ish jarayoniga malakali mutaxasislarni jalb eng yaxshi tanlov sifatida ko'riladi.

Takliflar

Birinchidan, bojxona to‘lov tizimlari uchun zaxira server va zaxira aloqa kanallarini joriy etish lozim. Asosiy tizim vaqtincha ishlamaganida to‘lov haqidagi ma’lumotni xavfsiz tarzda qabul qilish va keyinchalik asosiy tizim bilan sinxronlashtirish mexanizmi bo‘lishi kerak.

Ikkinchidan, to‘lov topshirig‘i va elektron deklaratsiyadagi asosiy ma’lumotlarni avtomatik solishtirish funksiyasini kuchaytirish zarur. Tovar kodi, to‘lovchi, qiymat, miqdor va deklaratsiya raqamidagi tafovutlar to‘lov yakunlanishidan oldin foydalanuvchiga ko‘rsatilishi kerak.

Uchinchidan, to‘lovning har bir bosqichi bo‘yicha real vaqt rejimida xabarnoma yuborish tizimini joriy etish maqsadga muvofiq. Bunda deklarant, broker va bojxona xodimi to‘lovning qabul qilingani, tekshirilayotgani yoki qo‘shimcha ma’lumot talab etilayotgani haqida bir xil statusni ko‘rishi lozim.

To‘rtinchidan, elektron to‘lovlar bilan bog‘liq operatsion risklarni muntazam o‘lchash uchun quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanish mumkin:to‘lovni tasdiqlashning o‘rtacha vaqti, texnik uzilishlar davomiyligi, ma’lumot xatolari ulushi, qo‘shimcha tekshiruvga yuborilgan to‘lovlar ulushi va yukni chiqarishgacha bo‘lgan o‘rtacha vaqt.

Xulosa

Bojxona to‘lovlarini elektronlashtirish ta’minot zanjiri barqarorligini oshirish uchun muhim raqamli mexanizm hisoblanadi. Elektron to‘lovlar hujjat aylanishini qisqartiradi, to‘lov jarayonining shaffofligini oshiradi va bojxona rasmiylashtiruvi ishtirokchilari o‘rtasidagi axborot almashinuvini tezlashtiradi. Shu bilan birga, texnik uzilishlar, ma’lumotlar nomuvofiqligi, tizimlararo integratsiya va kiberxavfsizlik bilan bog‘liq risklar saqlanib qoladi. Shuning uchun elektronlashtirishni faqat xizmatni onlayn shaklga o‘tkazish sifatida emas, balki uzluksiz ishlash, zaxiralash, avtomatik tekshirish va risk monitoringini o‘z ichiga olgan kompleks boshqaruv mexanizmi sifatida rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Bojxona qo‘mitasi. “Bojxona to‘lovlari”. https://customs.uz/page/bozhhona-tolovlari
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Bojxona qo‘mitasi. “BYUD va BDTning elektron shakllari”. https://www.customs.uz/page/byud-va-bdtning-elektron-shakllari
3. World Customs Organization. “Supply Chain Security”. https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/supply-chain-security.aspx
4. Christopher, M. (2016). Logistics & Supply Chain Management. Pearson.
5. Ivanov, D., Dolgui, A. (2020). Viability of intertwined supply networks: extending the supply chain resilience angles towards survivability. International Journal of Production Research.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.